

ДОНЕЦЬКА ОБЛАСТЬ – ОБЛАСНЕ ОБ'ЄДНАННЯ РАД НА ДОНБАСІ 1917-1918 РОКІВ

Починаючи з Перебудови, різні російські іредентиські (*іредентизм* – від лат. *irredento* – «незвільнений», такий, що перебуває під чужим владарюванням – ред.) і сепаратиські (від лат. *separatus* – «відокремлення» – ред.) рухи в Донбасі почали використовувати в своїй пропаганді факт існування Донецько-Криворізької Республіки. При цьому вони акцентували увагу на тому, що історія цієї республіки безпосередньо пов'язана з Донбасом, що не відповідає дійсності.

Так, ще до виникнення цієї республіки в грудні 1917 року, на Донбасі був створений Центральний Військово-Революційний Комітет Донбасу (ЦВРКД) як обласний орган влади Донецької області. Донбаські партійні організації не приймали участь у створенні Донецько-Криворізької Республіки, вона була створена харківськими і ростовськими «товаришами». Серед першого складу уряду республіки, в якій була назва «Донецька», був лише один представник Донбасу – Абрам Каменський з Луганська. Сам уряд Донецько-Криворізької Республіки визнав Центральний Військово-Революційний Комітет Донбасу (губернським) обласним органом влади і окреслив адміністративні межі його влади.

У цій статті я розкрию історію Донецької області, яка вперше згадується в публікації «Донбаська революція. «Білі плями» в історії України» і була надрукована у краєзнавчому збірнику 2020 року [1; 2, 133; 3, 336; 4, 111; 2, 146; 5, 106,109].

Одним з пояснень, чому історія Донецької області, її установ і діячів активно не вивчалась у радянські часи, було те, що значна частина діячів ЦВРКД і Луганської Ради Народних Комісарів уже в 1920 роках пішли в опозицію до радянської влади: Т.І. Харечко став лідером української Групи демократичних централістів, а Ю.Х. Лутовінов став одним з лідерів робітничої опозиції. Про обох сучасні автори пишуть «...Юрій Хрисанфович Лутовінов – улюбленець луганських робітників. Його заслуги в революції і громадянській війні, як і заслуги ватажка всього шахтарського Донбасу дециста Т.І. Харечка, були приписані згодом К. Ворошилову і А. Сергєєву» [12].

Донецька область – обласне об'єднання Рад, яке об'єднувало ради, військово-революційні комітети на території Донецького вугільного басейну Української Народної Республіки і Донської республіки з 17

грудня 1917 року по квітень 1918 року. На момент існування Донецької області ця назва не використовувалась. У пресі, офіційних документах, у назвах головних адміністративних і військових установ територія, на яку поширювалась їх влада, називалась «Донецький Басейн». Вперше назва Донецька область по відношенню до цього адміністративного утворення була запропонована в статті «Донбаська революція «Білі плями» в історії України» у 2020 році [6;5, 106,109].

У зв'язку з Жовтневим переворотом у росії (*тут і далі написання в Авторському поданні – ред.*) емісар ЦК РСДРП(б)* по Донбасу Петровський Г.І. виступив з ініціативою скликати екстрений з'їзд ревкомів Бахмутського повіту у Горлівці. З'їзд відбувся в ніч з 3 на 4 листопада 1917 року на станції Микитівка у Горлівці; учасник цього з'їзду Т. Харечко називав цю подію не з'їздом, а нарадою Бахмутського і Горлівсько-Щербинівського комітетів РСДРП(б). Головним чином, на з'їзді обговорювалось захоплення влади в Донбасі, який входив до складу Української Народної Республіки (УНР), і збройна боротьба з донськими козаками на східному Донбасі. На цьому з'їзді Грузман Шулім Айзикович і Харечко Тарас Іванович запропонували створити обласний військово-революційний комітет (ВРК), який координував би роботу сільських, міських, районних, повітових ВРК на території Донбасу. Цю ідею підтримали більшість присутніх; для створення Донецького ревкому було запропоновано скликати Вседонбаську конференцію представників ревкомів і рад. Для організації конференції було обрано Організаційне бюро у складі: Казимирчук П.Г., Шулім Г.А., Харечко Т.І.. Організаційне бюро повинно було зв'язатись з районними комітетами РСДРП(б), щоб забезпечити більшовицький склад конференції [7, 3; 8, 124; 2, 124-126;].

Першу Вседонбаську конференцію ревкомів і рад вдалося зібрати тільки в ніч з 3 на 4 грудня 1917 року на станції Микитівка у Горлівці. Усього на з'їзд прибуло, за одними даними – 15, за іншими – 17 делегатів від ревкомів з Бахмута, Юзівки, Макіївки, Дружківки, Костянтинівки, Краматорська, Харцизька, Чистякова, Луганська, Іловайська, Горлівки, Мар'ївки та інших міст. На конференції був створений обласний орган влади Донецької області – Центральний Військово-Революційний Комітет Донбасу (ЦВРКД), який розмістився на станції Микитівка, і, за свідченнями секретаря ЦВРКД В.Ю. Шумного, в цей же день була створена найвища військова установа області – Центральний Штаб Червоної Армії Донбасу (ЦШЧАД), який розмістився на Ргутному руднику (хоч більшість авторів вказують, що ЦШЧАД був створений 5 січня 1918 року). До

* Центральний Комітет російської Соціал-Демократичної Партії (більшовиків)

складу ЦВРКД входили: голова Шулим Г.А., керівник ЦВРКД Харечко Т.І., очільник військового відділу Пономаренко Д.І., очільник продовольчого і фінансового відділу Хільков С.О., секретар Шумний В.Ю.. Окрім цього до складу ЦВРКД увійшов Сирцов С.І., котрого незабаром замінили на Трифонова Є.А.. До кінця грудня ЦВРКД не чинив активних ворожих дій проти місцевої української влади через брак озброєння і червоноармійців. Єдина військова операція, яка була реалізована ЦВРКД тільки через те, що червоноармійцям ніхто не чинив опір, це захоплення вузлових залізничних станцій Краматорськ, Ясинувата, Горлівка, Волноваха. Успіх більшовиків і бездіяльність місцевої української влади Т. Харечко пояснив так: «есери, меншовики російські та українські — на цьому етапі виявилися затятими пацифістами та «вегетаріанцями»». Окрім цього ЦВРКД займався установами зв'язку з більшовицькими ревкомами Донбасу і формував та озброював червоногвардійські загони через ЦШЧАД [2, 132-135; 8, 124-125].

19 грудня 1917 року відбулось російське вторгнення в Донбас. Загін на чолі з російським більшовиком німецького походження Рудольфом Фердинандовичем Сіверсом (*відзначився репресіями щодо козачих офіцерів на Доні, які отримали згодом назву «расказачивание», в результаті яких станицями прокотилася хвиля розбоїв, грабєжів, згвалтувань, вбивств священників – ред.*) у ході бою з гайдамаками зайняв Слов'янськ і звільнив лінію залізниць Слов'янськ-Костянтинівка-Горлівка для руху російських більшовицьких військ на південь. Тоді ж інший російський більшовицький загін на чолі з лівим-есером Сабліним Ю.В., після роззброєння 1-го Запорізького полку у Куп'янську, через Лисичанськ пройшов до Луганська, не зустрівши жодного спротиву. В кінці грудня російські більшовицькі загони почали концентруватись на кордоні між Українською Народною Республікою і Областю Війська Донського, готуючи напад на останню. З прибуттям більшовицьких загонів з півночі ЦШЧАД активізував роботу з формування та озброєння червоногвардійських загонів, що йшли на підкріплення загонів Р. Сіверса і Ю. Сабліна. Головною проблемою при формуванні загонів для ЦВРКД і ЦШЧАД була відсутність провіанту, обмундирування і грошей. ЦВРКД намагався отримати усе необхідне від головнокомандуючого усіх російських більшовицьких загонів, які були направленні з Москви на захоплення України, Володимира Олександровича Антонова-Овсієнка (*російський революціонер українського походження, військовий діяч, дипломат, один з організаторів – і жертва – Сталінського терору. Під час штурму Києва в січні 1918-го вперше в часі Громадянської війни застосував бойові задушливі гази,*

організував у захопленому місті т. зв. класовий терор, в результаті якого загинуло від 2-х до 3-х тисяч киян – ред.), але той відмовився фінансувати і постачати усе необхідне новим частинам, які сформував ЦШЧАД. Для виходу з цього тяжкого становища ЦВРКД організував спеціальний загін на чолі з більшовиком Дубовим І.Н. і вчителькою Пашиною Є.Ф. для збору контрибуції (примусові стягнення на зайнятій під час війни території, які проводять окупаційні війська на свою користь – ред.) з місцевого населення. Таким чином вдалось поповнити склади провіантом і зібрати 200 000 рублів для потреб ЦВРКД і ЦШЧАД. Червоногвардійські загони, сформовані ЦШЧАД, прийняли участь у спільному наступі на Донську область проти донських козаків які на чолі з О.М. Каледіним (російський військовий діяч, противник більшовизму, підтримував зв'язки з керівництвом УНР; після поразок на початку 1918-го від більшовицьких частин застрелився – ред.) не визнали владу більшовиків, разом з загонами Р. Сіверса і Ю. Сабліна у січні–лютому 1918 року. При цьому різняться оцінки участі червоноармійців Донецької області в поході на Дон, якщо Т. Харечко писав: «Сили Сіверса були дуже слабкі. Для переходу в наступ необхідно було підкріпити їх загонами Червоної гвардії», то В. Антонов-Овсієнко про червоногвардійські загони, сформовані ЦШЧАД, писав, що вони були «непідготовлені та недисципліновані» і часто дезертирували, отримавши обмундирування і зброю, а про їх участь у наступі він писав: «...на фронті червоноармійці з Донбасу нараховували кількома сотнями... в кращому випадку, вони несли місцеві караули» [9, 543; 2, 137-142; 11, 224-227].

15 січня ЦВРКД скликав Другу Вседонбаську конференцію ревкомів і рад, на яку прибуло 35 делегатів з Бахмутського, Маріупольського, Словоносербського повітів і Таганрозького округу. Не прибули делегати з Луганська і Олександрівська-Грушевського. За партійним складом ця конференція була багатопартійною і виглядала наступним чином: 24 делегати члени РСДРП(б), 7 есерів-максималістів*, 3 члени РСДРП, та один анархіст з Гуляйполя – Нестор Махно. На конференції обговорювалось організація «Червоної Армії Донбасу», продовольче питання (постачання робітників грішми і продукцією), організація робітничого контролю на підприємствах і організація влади в Донецькій області. З приводу організації влади у Донецькій області була прийнята наступна резолюція: «У Донецькому басейні органом революційної влади є Центральний

*Союз соціалістів-революціонерів-максималістів (максималісти) – російська політична партія, виділилася з Партії Соціалістів Революціонерів у 1906 році. Займала проміжне положення між анархістами та есерами.

Військово-Революційний Комітет Донецького басейну, який, спираючись на всі організації пролетаріату Донецького басейну, має негайно приступити до організації та зміцнення радянської влади знизу догори, об'єднати навколо пролетарських організацій усе найбільш селянське оточення...». З приводу призначення на різні посади в Донецькій області комісарів зі сторони Української Народної Республіки Рад* або російської Радянської Республіки**, конференція прийняла рішення, що комісари не можуть бути призначені без санкції і затвердження ЦВРКД. Усіх комісарів, котрі вже були призначені на різні посади в Донецькій області і не відповідали своєму становищу, ЦВРКД мусив усунути від зайнятих посад. Далі були проведені вибори нового складу ЦВРКД і колегиї ЦШЧАД. Новий ЦВРКД очолив Харечко Т. І.. До його складу увійшли: Пономарьов Д.І., Хільков С.О., Грузман Ш.А., Трифонов Є.А. та Пашина Є.Ф.. До складу ЦШЧАД увійшли: Пономарьов Д.І. (голова), Фіногенов І., Осташенков (тут і далі в тексті – ініціали невідомі – **Авт.**), Михайлов, Дубовий і Радченко [2,142-145; 8, 125;].

Друга конференція відіграла велике значення для Донецької області, оскільки зміцнила зв'язок ЦВРКД з радянськими установами на місцях, та підняла авторитет останнього як обласного органу влади. Більшовики, відчувши, що їх позиції у Бахмутському повіті зміцніли, на кінець січня (за іншими даними кінець лютого) скликали у Бахмуті третій повітовий з'їзд рад. Цей з'їзд проігнорували ради, які були під впливом українських партій Української Соціал-Демократичної Робітничої Партії, Української Партії Соціалістів Революціонерів, Української Партії Соціалістів Федералістів, і організацій Селянської спілки та Просвіти. На цьому з'їзді більшовики опинились у більшості і вперше обрали свого представника – Казимирчука Г. П. – першим головою повітового виконкому. Бахмутська повітова влада була єдиною в області, яка прямо підпорядковувалась ЦВРКД і виконувала її накази. Про підпорядкування ЦВРКД інших повітових і окружних органів влади наразі інформація відсутня [14, 54; 15, 126-129:]. [13, 54; 14, 126-129].

У лютому в Донецьку область прибув зі своїм штабом В. Антонов-Овсієнко і розмістився на станції Микитівка неподалік від ЦВРКД.

**Українська Народна Республіка Рад пізніше Українська Радянська Республіка – маріонеткове державне утворення, проголошена на окупованій російськими більшовиками території Української Народної Республіки 12 грудня 1917 року в Харкові.*

***російська Радянська Республіка – радянська держава проголошена більшовиками на території російської республіки, в ході Жовтневого перевороту 25 жовтня 1917 року у Москві.*

Про взаємовідносини між ЦВРКД і Штабом Антонова-Овсієнка останній писав, що «не зовсім дружельюбні стосунки склались...». Проте ЦВРКД продовжив роботу з В. Антоновим-Овсієнком, було врегульоване питання постачання місцевих червоногвардійських загонів шляхом створення т. зв. Загінного комітету постачання (рос.: Отрядный комитет обеспечения – ред.), до складу якого увійшли представники від загонів Р. Сіверса й Ю. Сабліна і ЦШЧАД. Також за допомогою В. Антонова-Овсієнка ЦВРКД намагався вирішити господарські питання та адміністративні. Результатом перемовин стало те, що В. Антонов-Овсієнко призначив робітника Жданова відповідальним за завантаження і вивіз вугілля з області та вимагав від Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету у Харкові, щоб той допоміг вибудувати чітку вертикаль влади в області та покращив постачання області провіантом і грошима [11, 218-223].

12 лютого 1918 року в Харкові ростовськими і харківськими партійними групами РСДРП(б) була проголошена Донецько-Криворізька Радянська Республіка. Про реакцію місцевого населення Донецької області на проголошення республіки більшовик Острогорський М. І. пізніше писав: «...харківські більшовики, які створили Донецько-Криворізьку республіку, у своїх мотивах не спиралися на ясно виражену думку донбаських більшовицьких організацій». Перший голова ЦВРКД Грузман Ш.А. «був здивований, почувши про цей крок, проте підтримав його». Щодо низових організацій РСДРП(б) області М.І. Острогорський писав: «...вони навіть не думали ні про яку ДКР, і виникнення останньої для більшості цих організацій було зовсім несподівано». Незважаючи на проголошення нової республіки, значна частина партійних організацій більшовиків області продовжувала визнавати центральною владою в Україні ВУЦВК на чолі з Юхимом Медведєвим. Представники Донецької області провели перемовини з представниками Донецько-Криворізької Республіки і домовились, що ЦВРКД буде діяти на підставі Положення обласного ревкому (губернського ревкому). Після цього ЦВРКД переїхав з Горлівки у Юзівку і розмістився у «Гранд Хотелі» на Першій лінії (сучасна вулиця Артема у Донецьку – Авт.); тут він розгорнув свою роботу у більших масштабах. При цьому член Юзівського комітету РСДРП (б) Ф. Зайцев, характеризуючи ЦВРКД, писав що: «...організація ця була кустарна». Для закріплення де-факто своєї обласної влади ЦВРКД скликав на початку березня на спеціальну нараду у Юзівку представників гірничозаводських районів від Покровська до Білої Калитви. На нараді був розроблений проект губернії: губернія мала включати території Бахмутського, Слов'яносербського, Бердянського, Ізюмського та частини Маріупольського повітів, а також

Таганрозький округ, і адміністративно була розділена на райони. Проект був направлений у РНК ДКР (використовується паралельне аббревіатурне скорочення Донецько-Криворізької Радянської Республіки: ДКР і ДКРР – **Авт.**), але так і не був затверджений через початок активних бойових дій. Розроблений проект Донецької губернії було реалізовано тільки через рік, у січні 1919 року, Центральним Військово-Революційним Комітетом Донбасу, який на половину складався з старих членів і відновив свою роботу в Сіверську [3, 336; 4, 111; 2, 146; 16, 139; 17, 62]. [3,336; 4, 111; 2, 146; 15, 139; 16, 62].

Один з перших указів, який ЦВРКД повинен був виконати як обласний орган влади, був наказ Раднаркому ДКР зняти екстрений податок з капіталістів: у Таганрозі – 3 мільйони, Юзівці та Маріуполі – по 2 мільйони, Луганську, Бахмуті і Єнакієвому – по 1 мільйону [17].

Після підписання Брестської угоди між державами Троїстого союзу й Українською Народною Республікою і вступу перших у війну з більшовиками, що окупували значну частину України, ситуація в Донецькій області кардинально змінилась. Ця обставина змусила ЦВРКД і ЦШЧАД реорганізувати свій апарат і об'єднати колегії обох установ, створивши єдиний апарат, який спростив би роботу з організації червоноармійських загонів. Об'єднана колегія ЦВРКД і ЦШЧАД виглядала наступним чином: Т.І. Харечко (голова), Ш.А. Грузман, К.Б. Вербицький, Михайлов, С.Г. Пеліхов, Д.І. Пономарьов (начальник ЦШЧАД), Фіногенов, С.О. Хільков. Одночасно була проведена реорганізація і введення єдиної структури районних штабів Червоної армії. Для контролю виконання наказів ЦШЧАД був введена посада делегата ЦШЧАД, котрий контролював роботу районних штабів і укріплював радянську владу на місцях. У березні в Донецьку область прибули частини колишньої 8-ї армії російської імперії. Одразу ЦШЧАД провів перемовини з представниками військово-революційного комітету армії, щоб ті передали свої частини і майно ЦШЧАД, а командному складу було запропоновано перейти працювати до колегії ЦВРКД і ЦШЧАД, на що погодилися П.І. Баранов, А.І. Геккер, О.С. Крусер. З початку березня більша частина роботи перейшла до ЦШЧАД як головної військової установи області. Водночас область захлеснула хвиля повстань і протестів проти влади більшовиків, організаторами яких були як загальнореспубліканські партії російської Соціал-Демократичної Партії і Партії Соціалістів Революціонерів, так і українські партії і організації УСДРП, УПСР, Селянська спілка, Просвіта. Головною збройною силою, яка боролась з більшовиками в області, стали анархісти. В Авдіївці відбулась маніфестація з вимогою передачі влади Установчим зборам;

у Слов'янську відбулось збройне повстання; в околицях Гришиного і Єнакієвого увесь березень і до середини квітня анархісти нападали на більшовицькі установи; в Юзівці вночі невідомі особи часто обстрілювали приміщення ЦШЧАД; в околицях Лисичанська відчувалась активізація українського підпілля і Вільного козацтва. Бахмутська повітова більшовицька влада увесь березень «займалась виключно війною по повіту, не тільки з бандами анархістів, а і з своїми філіями». Кульмінацією усього стали масові протести в Юзівці 20 березня, які були спрямовані проти місцевої більшовицької влади і бандитів, що мали з нею зв'язок. Причиною протестів стало те, що місцевий більшовик Тулупов убив чотирьох міліціонерів, після чого його арештували і незабаром випустили за наказом голови Юзівської Ради Я.В. Залмаєва. Через загрозу повстання ЦШЧАД ввів у місті військовий стан, і Ш.А. Грузман екстрено зв'язався з Раднаркомом ДКР з наступною телеграмою: «Юзівська рада разом із Думою постановили озброїти міліцію і роззброїти Червону армію. Контрибуцію, накладену на Юзівських капіталістів Донецьким Раднаркомом, знято на користь Думи. Постановлено, щоб Центроштаб виселився з Юзівки. Частина робітників, підбурювана меншовиками, есерами і провокаторами, кидає роботу. Виникають вуличні ексцеси... Справа може дійти до кровопролиття... Необхідно всім авторитетом радянської влади сказати юзівчанам, що вони зарвалися». Юзівська Рада і міська дума вимагали, щоб загони червоноармійців і ЦШЧАД покинули Юзівку. З протестувальниками вдалось домовитись без кровопролиття. Пізніше голова ЦШЧАД Т. Харечко пояснював причину повстання через введення більшовиками військового стану у місті з метою протидіяння місцевій міліції і Думі, яка вела агітацію за Українську Центральну Раду й закликала місцеве населення не вступати у ряди червоної армії [2, 143-155;18;10, 11; 14, 127].

Починаючи з другої Вседонбаської конференції ревкомів і рад, луганські більшовики почали дистанціюватися від ЦВРКД, вони діяли самостійно і намагались поширити свій вплив з Луганська на організації у Старобільському повіті й Донецькому і Таганрогському округах. А в березні в Луганську утворили Луганську Раду Народних Комісарів, яку очолив більшовик Лутовінов Ю. Х.. Луганський РНК складався з одинадцяти наркомів: Лутовінов Ю. Х. (нарком праці), Якимович І. К., (внутрішніх справ), Червяков О. І., (юстиції), Олексіїв І. І. (продовольства), Істомін Я. О. (просвіти), Волокітін (військових справ), Миколаїв (шляхів сполучення), Маранс (фінансів), Каменський А.З. (держконтроль), Осипович А. (пошти і телеграфів), Малдовський (соціального забезпечення), Ханзон (землеробства). При цьому між ЦВРКД і Луганським РНК відбулось

розмежування територій, на які поширювалась влада першого і другого – це ми можемо говорити, виходячи зі слів Харечка Т.І., котрий зазначив, що ЦВРКД проводив мобілізацію не на всій території Донецької області: «На півночі Донбасу Луганський район проводив самостійне формування Червоної армії». Бажаючи забезпечити частину Донецької області (Бахмутський і Слов'яносербський повіти, які раніше входили до складу Земель Війська Донського) від «зазіхань» Української Центральної Ради, Луганський РНК запропонував приєднати Донецьку область до Донської Радянської Республіки. Для цього була сформована дипломатична місія, яка виїхала у Ростов-на-Дону для перемовин; Донський РНК погодився прийняти Донецьку область за умови, якщо Луганський РНК виплатить грошову компенсацію. Для легітимізації приєднання частини Донецької області Луганський РНК збирався провести з цього приводу референдум щодо приєднання до Донської Радянської Республіки. В цей час, 9 квітня, в Луганськ з Харкова прибув Раднарком Донецько-Криворізької республіки, який об'єднався з Луганським РНК [19,205-208; 2, 154].

24 березня в м. Таганрог прибув Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет Української Радянської Республіки. Для організації мобілізації, навчання і постачання червоногвардійських частин народний секретар з військових справ Української Радянської Республіки А.С. Бубнов направив своїх представників Голдяєва, Гамарника, Шварца в Юзівку і Луганськ. Одразу між Мобілізаційним відділом Української Радянської Республіки, який розташувався у Луганську, виник конфлікт з ЦШЧАД. Завдяки втручання В. Антонова-Овсієнка Мобілізаційний відділ був ліквідований, а його працівникам запропонували перейти до ЦШЧАД [20,250; 10, 194-195].

Головною роботою для ЦШЧАД у березні стало формування червоногвардійських загонів і мобілізація місцевого населення, яка проводилася тільки на території Бахмутського повіту і Таганрозького округу та в околицях Олександрівська-Грушевського. За час мобілізації на фронт було відправлено 30 000 червоноармійців. Про їх якість Т. Харечко писав: «У порівнянні з військами кайзери-петлюрівської контрреволюції наша революційна армія була слабкою» [2, 154-155]. В кінці березня війська Троїстого союзу і частини Армії УНР підійшли до кордонів Донецької області. Для організації її оборони ЦШЧАД запропонував створити спеціальну Донецьку армію РСЧА. Незабаром був створений штаб армії, до складу якого увійшли Т. Харечко, Мюрат, П.І. Баранов; командиром армії був назначений А.І. Геккер. Штаб переїхав на станцію Микитівка. Через три-чотири дні було розроблено проєкт оборони області [2,155].

На початку квітня ЦШЧАД видав наказ про евакуацію майна з Донецької області. В ньому говорилось: «Щоб послабити сили ворога, Центроштаб червоної армії Донецького басейну пропонує всім совдепам і ревкомам приступити до евакуації...». 3 квітня 1918 року ЦВРКД, бажаючи зміцнити радянську владу у центральній частині Донецької області, скликали в Юзівці перший з'їзд рад Юзівського, Макіївського, Кальміуського районів; він відбувся в одному з театрів міста. Більшість прибулих були більшовиками і лівими-есерами, також були присутні меншовики і есери. З'їзд обрав центральний виконавчий комітет у складі 7 (в інших джерелах – 5) членів, але фактично він діяв тільки в Юзівському районі. У Горлівці 7 квітня відбулись збори представників червоноармійських частин і районних штабів; їм був представлений план оборони області і запропоновано залучити до будівництва фортифікаційних споруд місцеve населення. План так і не вдалося реалізувати через загальну паніку. В.О. Антонов-Овсієнко про настрої в області писав: «...в Донбасі відчувалась лихоманка поразки». 9 квітня в Горлівку прибув Штаб В. Антонова-Овсієнка, який розпустив місцевий штаб і прийняв на себе керівництво Донецькою армією РСЧА. Харечко Т. І. повернувся до керівництва ЦШЧАД [2, 159-160; 4, 230-232; 10, 188-189].

З півночі області військам Троїстого союзу і Армії УНР протистояли частини Донецької армії, які тримали позиції в Ізюмі і вздовж річки Оскол; південніше від них, у районі Слов'янська, стояли частини 3-ї армії РСЧА, так званої «Одеської»; південніше від них, у районі Гришиного, знаходились частини розбитої 7-8 квітня 1918 року поблизу Синельникового 2-ї армії РСЧА; на захід від Волновахи знаходились частини 1-ї армії РСЧА. Бажаючи виправити ситуацію на центральній ділянці фронту в районі Гришиного, ЦШЧАД направив туди резерви на чолі з Бондаренко-Бурдуном О.І. і начальником ЦШЧАД Пономаренком Д.І. На місці вдалось стабілізувати ситуацію та реорганізувати відступаючі частини фактично у нову 2-гу армію, яку очолив О.І. Бондаренко-Бурдун. 9 квітня, не вступаючи в бій, частини 3-ї армії відступили на схід на 50 кілометрів; штаб армії переїхав у Слов'янськ. У цей же час штаб 1-ї армії та частина особового складу без бою відступили і розташувались на станції Оленівка. В останні дні знаходження ЦШЧАД у повному складі в Юзівці відбулось його спільне засідання з Юзівським міським виконкомом. На зборах обговорювалась проблема багатовладдя і взаємовідносин з місцевими органами влади. Одним з виступаючих на зборах був член ЦШЧАД К.Б. Вербицький, котрий констатував: «Єдиний плюс Центроштабу — це лише чесність його членів, що не підлягає ніякому сумніву, не зважаючи

на лінощі та бездіяльність їх, але Центроштаб, як організація, розвалилася й навряд чи коли відродиться». Інший учасник тих зборів – більшовик Зайцев Ф.І. – так висловився щодо ЦШЧАД: «Дисципліна була слабка і в самому Центроштабі. Розпоряджувався кожен по-своєму, підкорювався розпорядженням вищих керівників тільки в тому випадку, якщо вважав за необхідне». Відсутність дисципліни підтвердив конфлікт, який виник у цей час поміж членами ЦШЧАД: начальник Центроштабу О.С. Круссер вимагав арештувати голову відділу формування і навчання Пелехова С.Г. через невиконання наказів. Більшість членів ЦШЧАД виступили проти цього. В десятих числах квітня більша частина ЦШЧАД разом з типографією переїхали у Олександрівськ-Грушевськ, де хотіли продовжити роботу. В Юзівці залишився «радянсько-інструкторський» апарат ЦШЧАД. За кілька днів до звільнення Юзівки частинами військ Троїстого союзу і Донецької групи Армії УНР анархісти захопили приміщення ЦШЧАД і арештували його працівників, яких через день відпустили [10, 198-204; 2, 160; 21, 168; 22,372; 2, 160; 15, 140].

19 квітня частини Донецької армії РСЧА з Осколу почали відступати в околиці Бахмута. В цей же день більшовики покинули Бахмут і передали владу у місті і повіті місцевій українській владі в особі Айдінова і Фрідмана «... у цілості та повному благополуччі без жодної претензії на нас, як представників РСДРП(б)». Того ж дня точилися запеклі бої на заході від Слов'янська між військами Троїстого союзу і Донецької групи Армії УНР з одного боку і частинами 3-ї армії яка поступово відступала на південь. Головний удар був скерований у напрямку Богородичного. 20 квітня частини Донецької армії без бою з околиць Сіверська відступили у Луганськ, причину відступу пояснивши загрозою зі сторони Слов'янська, де позиції тримала 3-тя армія. 21 квітня без бою частини 3-ї армії покинула лінію міст Слов'янськ–Краматорськ–Дружківка–Костянтинівка і прибули в Горлівку, а відступ мотивували загрозою зі сторони Сіверська, який вчора покинула Донецька армія. Немотивований відступ на півночі області В. Антонов-Овсієнко назвав: «... поразкою ... після котрої вже не дано було оправитись» [14,130; 10,222-230].

23 квітня В. Антонов-Овсієнко скликав збори членів свого штабу і Раднаркому ДКР у Луганську і оголосив, що об'єднав усі мобілізаційні установи у прифронтовій зоні. Після цього зібрання ЦШЧАД без погодження з В. Антоновим-Овсієнком покинули Олександрівськ-Грушевський і зняли з фронту свої частини: 4000 були кинуті на придушення козачих повстань у станицях, а 1500 бійців вирушили у Ростов-на-Дону. Ці дії послабили оборону на підступах до Луганська. Дізнавшись про це,

В. Антонов-Овсієнко звинуватив ЦШЧАД у «сепаратизмі». 24 квітня розпочалась битва біля Родакового на підступах до Луганська між військами Троїстого союзу та Донецькою групою Армії УНР з одного боку і 5-ю армією Ворошилова. 25 квітня розпочалася битва за Горлівку між частинами Троїстого союзу і Донецької групи Армії УНР з одного боку і частинами 3-ї і 2-ї армії більшовиків. 26 квітня після жорстокого бою більшовики покинули Родакове, а 28 квітня Раднарком ДКР покинув Луганськ. 27 квітня після запеклого дводенного бою більшовики були розбиті у Горлівці і частини Донецької групи Армії УНР звільнили місто; продовжили переслідувати більшовиків і з боєм взяли станцію Дебальцеве. За ЦШЧАД зі Зверєвого потяглись частини 1-ї і 2-ї армії РСЧА, які відмовились виконувати наказ В. Антонова-Овсієнка про евакуацію на північ у Вороніж. У кінці квітня В. Антонов-Овсієнко зв'язався з ЦШЧАД, який знаходився у Ростові-на-Дону, і вимагав від нього підкоритися або координувати спільні дії; на ці дві вимоги Центроштаб відповів відмовою. У відповідь на цю відмову В. Антонов-Овсієнко відправив у Ростов-на-Дону наступну телеграму: «За ряд дезорганізацій, гравших на руку ворогу, вчинків так званий Центроштаб придаю суду. Присуд буде оголошений в Москві» [16,170; 10,253-269, 271; 23,2].

Наприкінці квітня-початку травня 1918 року ЦШЧАД разом з своїми частинами покинув Ростов-на-Дону і через станицю Тихорецьку вирушив у Царицин [2, 161].

Більшість діячів ЦВРКД і ЦШЧАД були вбиті. Першою жертвою революції стала вчителька, уродженка Бахмута, єдина жінка у складі ЦВРКД Є.Ф. Пашина, котра покінчила життя самогубством у лютому 1918 року; 1919-го в Катеринославі бійці Армії УНР застрелили Ш.А. Грузманна; в 1921-му під час придушення Кронштадського повстання загинув С.Г. Пелихов; 1924 року через хворобу у Дружківці помер Д.І. Пономаренко. У 1937 році більшовиками були розстріляні Т.І. Харечко, К.Б. Вербицький, С.І. Сирцов, Є.А. Трифонов та інші. Значна частина рядових працівників зазнали репресій у часи сталінських репресій.

Список використаних джерел:

1. История развития сепаратизма в Донецкой области. <https://web.archive.org/web/20180725033207/https://dn.depo.ua/rus/donetsk/istoriya-rozvitku-separatizmu-v-donetskiy-oblasti-28102015090000>
2. «Летопись революции» 1927. № 5-6 (26-27) Историчний журнал.
3. «Летопись революции» 1928. № 2 (28) Историчний журнал.

4. «Летопись революции» 1930. №5 (44) Историчний журнал*.
5. Форум краєзнавців Донеччини. Доповіді учасників / за ред. Н.Р. Темірової. Вінниця–Слов'янськ: ДонНУ імені Василя Стуса, 2020. – 220 с.
6. Газета Донецкая Правда. Орган Центревкома и Центроштаба Донецкого Бассена и Юзовского Совдепа. Март-апрель 1918
7. Правда. 1917, № 118 (187) (12 (25) нояб.) Из хроники революционного движения Донецкого Бассейна. Г. Петровский.
8. Шумний В.Ю. Бюро військово-революційних комітетів Донбасу: Спогади / Шумний В.Ю. // Український історичний журнал. – 1967. – № 11.
9. Великая октябрьская социалистическая революция и победа советской власти на Украине Октябрь 1917 г — февраль 1918. 1982, 960 с.
10. Антонов-Овсеенко В. А. Записки о гражданской войне: Т. 2: с 4 фотографиями и 4 схемами. – Москва; Ленинград: Государственное издательство. Отдел военной литературы, 1928. – 297 с., 4 л. схем.: фот. .
11. Антонов-Овсеенко В. А. Записки о гражданской войне: I Т. 1: с 6 схемами и 17 фотографиями. – 1924. – 300 с., 6 л. схем.: фот.
12. Баландин Р.К., Миронов С.С.. «Клубок» вокруг Сталина. Заговоры и борьба за власть в 1930-е годы. М.: Вече, 2003
13. «Летопись революции» 1922. № 1 Историчний журнал.
14. «Летопись революции» 1923. № 4 Историчний журнал.
15. «Летопись революции» 1925. № 4 Историчний журнал.
16. Ревгук В. Я. Донецько-Криворізька республіка. Дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата історичних наук. – Харків, ХГУ, 1974.
17. Донецкий пролетарий, 24 февраля 1918 г.
18. ЦДАВО. Фонд 1822. Опись 1. Дело 4. Лист 104.
19. «Летопись революции» 1928. № 1 (28) Историчний журнал.
20. Эрдэ, Давид Израилевич. Революция на Украине: От керенщины до немецкой оккупации / Д. Эрдэ ; под ред. и с предисл. Н. А. Скрыпника. – [Харьков]: Пролетарий, 1927. – 272, [2] с.
21. «Летопись революции» 1925. № 1-2 (46-47) Историчний журнал.
22. «Летопись революции» 1928. № 3 (30) Историчний журнал.
23. Вісті-Известия (Одесса) № 666, 23.02. 1922.

*«Летопись революции» – історичний журнал. До 1929 був друкованим органом Істпарту (комісії зі збирання та вивчення матеріалів з історії Жовтневої революції в Україні та історії комуністичної партії України; заснована 1921 р. у Харкові) ЦК КП(б)У; потім — друкованим органом Інституту історії партії і Жовтневої революції на Україні при ЦК КП(б)У (в який 1929 рр. було реорганізовано Всеукраїнський істпарт). Видавався в 1922-1933 рр., спершу російською, в 1928-29 рр. – російською та українською, з 1930-го – українською мовами. – ред.